

SUOMALAISEN LAKIMIESYHDISTYKSEN JULKAISUJA
C-sarja N:o 11

SUOMALAINEN LAKIMIESYHDISTYS 75 VUOTTA

Toimituskunta

Antti Suviranta

Esko Hoppu

Paavo Kekomäki

Mikko Kämäräinen

Juhani Wirilander

Toimittaja

HELSINKI 1973

**SUOMALAINEN
LAKIMIESYHDISTYS
75 VUOTTA**

SUOMALAINEN LAKIMIESYHDISTYS

ISBN 951-9068-24-4 (sid.)
ISBN 951-9068-25-2 (1/2 nahk.)
ISBN 978-951-855-876-0 (PDF)

Vammala 1973. Vammalan Kirjapaino Oy

Berndt Godenhjelm

Tieteen vapaus ja työsuhdekeksinnöt

Laki oikeudesta työntekijän tekemiin keksintöihin eli ns. työsuhdekeksintölaki annettiin 12 päivänä joulukuuta 1967 ja se tuli voimaan 1 päivänä tammikuuta 1968. Laki korvaa vuoden 1943 patenttilaissa olleet työsuhdekeksintöjä koskevat säännökset, mutta antaa niistä huomattavasti poikkeavan sääntelyn. Voidaan sanoa, että laki on syntynyt yhteispohjoismaisen työn tuloksena, vaikka eri Pohjoismaiden työsuhdekeksintölait poikkeavatkin tärkeissä suhteissa toisistaan. Niiden rakenteessa voidaan kuitenkin huomata melkoinen yhtäläisyys.

Tarkoitukseni on tässä kiinnittää huomio vain erääseen työsuhdekeksintölain soveltamisalaan liittyvään kysymykseen. Lain 1 §:n 1 momentissa lausutaan, että lakia on sovellettava toisen työssä olevan henkilön, työntekijän, tekemään Suomessa patentilla suojattavissa olevaan keksintöön. Lain tarkoittamana työntekijänä on hallituksen esityksen mukaan »toisen työssä oleva henkilö, työntekijä, jolloin tällä käsitteellä ymmärretään lähinnä työsuhteen työntekijäpuolta eli henkilöä, joka tekee työtä korvausta vastaan työnantajan lukuun tämän johdon ja valvonnan alaisena». Lisäksi todetaan, että »näin ollen työnantajaan esim. työurakka- tai toimeksiantosopimussuhteissa oleva itsenäinen yrittäjä ei ole työntekijä tämän lain mielessä».¹ Rajatapauksia saattaa kuitenkin esiintyä. Mainittakoon, että Ruotsin vastaavaa lakia on ko. suhteessa tulkittu laajentavasti. On katsottu, että Ruotsin työsuhdekeksintölain tarkoittama työntekijäkäsitys ei ole sama kuin työoikeudessa. Niinpä Denmark² kommentoیدessaan Ruotsin lakia tähdentää, että yleiseksi säännöksi ei olisi asetettava rajoitettua työsuhdekäsitettä, vaan »tvärtom torde

¹ HE no. 56/1967 vp. s. 3.

² *Sigurd Denmark, Om rätten till arbetstagares uppfinningar*, Tukholma 1950, s. 17 s.

lagens bestämmelser i princip böra anses tillämpliga även på rent tillfälliga anställningsförhållanden (t.ex. då en läkemedelsfabrik anlitar en expert för ett särskilt uppdrag)». Esityksessä Ruotsin valtiopäiville esitetään, että kysymyksen ratkaisu on jätettävä oikeuskäytännön varaan.³

Mitä Suomen työsuhdekeksintölain tulkintaan nyt käsiteltävänä olevassa suhteessa tulee, hallituksen esityksen äsken lainatuista sanoista ja sitä edeltäneen komitean mietinnöstä⁴ on tehtävissä se johtopäätös, ettei meillä ole omaksuttu Dennekmarkin puoltamaa väljää tulkintaa. Hallituksen esityksessä todetaan nimenomaisesti, että milloin kysymyksessä on esim. luottamusmiessuhde, laki ei tule sovellettavaksi.⁵ — Tästä huolimatta voitaneen katsoa, että Dennekmarkin mainitsema esimerkkitapaus johtaisi myös meillä lääketehdalle myönteiseen tulokseen, tosin ei työsuhdekeksintölain nojalla, vaan siksi, että osapuolten voitaneen katsoa edellyttäneen tehtävän suorittamista koskevaa sopimusta tehdessään, että työn tulos kuuluu tehdalle, jonka intressissä tehtävä suoritetaan ja joka maksaa siitä palkkion.

Työsuhdekeksintölakia sovelletaan vastaavasti myös virkasuhteessa olevan henkilön tekemään keksintöön (1 § 1 mom. 2 lause), jolloin työnantajana on valtio tai itsehallintoyhdyskunta. Laki siis periaatteessa samaistaa sekä yksityisoikeudellisessa työsuhteessa että julkisoikeudellisessa virkasuhteessa tehdyt keksinnöt antaen kummassakin ryhmässä samat säännökset työnantajan oikeudesta keksintöön ja työntekijän oikeudesta korvaukseen. Mitä jälkimmäiseen tulee saattaa kuitenkin käytännössä ilmetä vaikeuksia lain soveltamisessa sen johdosta, ettei ao. virastolla ole käyttövaroja korvauksen maksamiseksi.

Lain henkilöllistä soveltamisalaa koskeviin edellä selostamiini säännöksiin on 1 §:n 2 ja 3 momenteissa tehty kaksi poikkeusta.⁶ Toinen koskee tieteellistä toimintaa harjoittavia opettajia ja tutkijoita (2 mom.), joka ryhmä muodostaakin tämän kirjoituksen pääosan. Toinen koskee asevelvollisuuslain nojalla puolustuslaitoksen palveluksessa olevia henkilöitä. Asevelvollisuuslain nojalla palvelukseen kutsutut henkilöt eivät siis ole tekemiensä keksintöjen suhteen työsuhdekeksintölain alaisina. Hallituksen esityksessä tähdennetään,

³ Kungl. Maj:ts proposition nr 101/1949 s. 67.

⁴ Työsuhdekeksintökomitean mietintö. Ehdotus laiksi työntekijän tekemistä keksinnöistä. Komiteanmietintö 1965: B 16 s. 16.

⁵ Ib.

⁶ HE no. 56/1967 vp. s. 3.

että he eivät tässä ominaisuudessaan ole valtioon enempää virka- kuin työsuhteessakaan. On kuitenkin otettava huomioon, että mikäli tällainen henkilö tekee keksinnön, jota voidaan pääasiallisesti käyttää maanpuolustuksen yhteydessä, valtio voi saada sellaisia keksintöjä koskevien erityisten säännösten nojalla itselleen oikeuden kekintöön (ks. L maanpuolustukselle merkityksellisistä keksinnöistä 15. 12. 1967/551).

Edellä mainittu toinen poikkeus lain henkilölliseen soveltamisalaan koskee kuten sanottu opettajia ja tutkijoita. Lain 1 §:n 2 momentissa säädetään, että »yliopiston, korkeakoulun tai vastaavanlaisen tieteellisen opetuslaitoksen opettajaa ja tutkijaa ei tässä ominaisuudessaan ole pidettävä laissa tarkoitettuna työntekijänä». Kuitenkin lakia on sovellettava sellaiseen sotilasopetuslaitoksen opettajaan, joka on puolustuslaitoksen viran tai toimen haltija (2 mom. toinen lause). Hallituksen esityksessä perustellaan poikkeusta viittaamalla tieteen vapauteen, kuten teki myös lakia valmistellut komitea.⁷ Hallituksen esityksessä lausutaan, että »tieteellisten opetuslaitosten palveluksessa olevat opettajat ja tutkijat saavat tässä ominaisuudessaan vapaasti käyttää hyväkseen työssään tekemiään keksintöjä» sekä tähdennetään, että »mainittu erityisasema edellyttää kuitenkin, että työnantajana oleva laitos on ensinnäkin luonteeltaan tieteellinen ja toiseksi opetuslaitos»; näin ollen lakia on siis sovellettava esim. teknillisen opiston opettajaan ja yksityisen tutkimuslaitoksen tutkijaan.⁸

Säännöksen esikuvana on ollut Ruotsin työsuhtekeksintölain vastaava säännös (1 § 2 mom.), jossa säädetään, että »lärare vid universitet, högskolor eller andra inrättningar som tillhör undervisningsväsendet skola icke i denna egenskap anses såsom arbetstagare enligt denna lag». Ruotsin poikkeussäännös näyttää siten laajemmalta kuin meidän työsuhtekeksintölakimme säännös puhuesaan muista opetustoimeen kuuluvista laitoksista eikä vain korkeakouluista ja vastaavanlaisista tieteellisistä opetuslaitoksista.

Ruotsin hallituksen esityksessä työsuhtekeksintölaiksi asianomainen ministeri lausui, että opettajiksi luetaan, ei ainoastaan professorit, apulaisprofessorit ja dosentit, vaan myös muut opettajat, assistentit ja amanuensit.⁹ Esimerkkeinä ei kuitenkaan mainita oppikoulujen opettajia, joten jää epäselväksi tarkoittaako laki näitäkin opettajia. Lain sanamuodon mukaan hekin ovat samassa poikkeusase-

⁷ HE no. 56/1967 vp. s. 3 oik., Komiteamietintö 1965: B 16 s. 17.

⁸ HE no. 56/1967 vp. s. 3 oik.

⁹ Kungl. Maj:ts proposition nr 101/1949 s. 67.

massa kuin korkeakouluopettajat. Joka tapauksessa teknisen oppilaitoksen opettajat kuuluvat poikkeussäännöksen piiriin.¹⁰ Jotta laitosta olisi pidettävä opetustoimen piiriin kuuluvana ei vaadita, että se on ekklesiastikdepartement'in (opetusministeriön) alainen, vaan myös muiden ministeriöiden alaiset opetuslaitokset tulevat kysymykseen, esim. puolustuslaitoksen koulut ja opetuslaitokset (ottaen kuitenkin huomioon niitä koskeva erityissäännös). Jos kuitenkin yliopiston opettaja virkansa tai toimensa ohella on työsuhteessa esim. yhtiöön, hän on tässä suhteessa ko. lain tarkoittamassa työntekijän asemassa. Esityksessä huomautetaan siitä, että valtion tutkimuslaitokset eivät ole ko. poikkeussäännöksen alaisia.

Norjan vastaava säännös (Lov om retten til oppfinnelser som er gjort av arbeidstakere 1970 1 § 2 mom.) on suurin piirtein samansisältöinen kuin Suomen laissa. Sen mukaan ko. poikkeusasemassa ovat 'laerere og vitenskapelig personale ved universitet og høyskole'.¹¹ Tanskan laissa on samansisältöinen säännös, jossa lisäksi tähdenetään, että ko. henkilöillä on keksintöihinsä täysi oikeus, jollei muussa laissa tai sopimuksessa ole toisin säädetty (Lov om arbejdstageres opfindelser 1955 1 § 3 mom.).¹²

Ruotsin opettajia koskevan säännöksen historiikki antaa mielenkiintoisia aspektejia. Ns. Elliot'in ehdotuksessa (S.O.U. 1944: 27) oli nimenomainen säännös siitä, että ehdotettua työsuhdekeksintölakia ei olisi sovellettava yliopistoihin, korkeakouluihin ja muihin opetustoimeen kuuluviin laitoksiin, mutta sen sijaan valtion tutkimuslaitoksiin. Poikkeussäännös katsottiin tarpeelliseksi, koska ehdotuksen mukaan työnantajalla oli oikeus saada ns. 'tjänsteuppfindingar' kokonaan itselleen. Koska Suomen työsuhdekeksintölain ko. poikkeussäännöksen perustelut ovat melko niukat, Elliot'in perustelut ovat erittäin mielenkiintoiset, mistä syystä on aiheellista ottaa ne tähän sellaisina kuin niistä tehdään selkoa Ruotsin työsuhdekeksintölakia tarkoittavassa hallituksen esityksessä:¹³

¹⁰ Ks. Betänkande med utredning och förslag angående rätten till vissa uppfinningar m.m., avgivet av inom handelsdepartement tillkallad utredningsman den 20 juni 1944. Statens Offentliga Utredningar 1944: 27 s. 45 s., ja 56, vrt. Kungl. Maj:ts proposition nr 101/1949 s. 66.

¹¹ Ks. Innstilling til Lov om arbeidstakeres oppfinnelser. Avgitt i januar 1964 av en ved kongelig resolusjon av 18. september 1959 oppnevnt komité til å utrede spørsmålet om retten til arbeidstakeres oppfinnelser. Trondheim 1964, s. 22 ja 32.

¹² Ks. Betaenkning angående arbejdstageres opfindelser afgivet af den af Handelsministeriet under 10. februar 1950 nedsatte kommission, Köpenhamn 1951, s. 19 s.

¹³ Kungl. Maj:ts proposition nr 101/1949 s. 63 s.

»Bland statliga institutioner, vilkas uppgifter omfatta teknisk forskning, intaga universiteten och högskolorna en särställning. Den forskning, som där bedrivs, är ej begränsad att söka tillgodose vissa speciella behov utan har en mera allmän inriktning. Dess ändamål torde kunna sägas vara att föra vetenskapen överhuvud framåt. Den ingår tillika som ett led i undervisningen. Om tidigare angivna principer i fråga om statens rätt till statsanställdas uppfinningar följdes beträffande universitet och högskolor, skulle staten kunna göra gällande anspråk på där tjänstgörande personers uppfinningar av vilket slag dessa än voro. Något praktiskt behov för staten av en så långtgående rätt torde ej förefinnas. Spörsmålet synes här ligga till på ett annat sätt än då det gäller forskningsresultat vid t.ex. statliga forskningsinstitut, inrättade för lösande av vissa speciella uppgifter, eller vid statliga verk, för vilka resultaten i fråga kunna vara av värde vid fullgörandet av deras arbetsuppgifter. Den forskning, som bedrivs vid universiteten och högskolorna, torde också för det allmänna rättsmedvetandet, även om arbetet i viss mån har karaktären av tjänsteåliggande, framstå såsom vederbörande forskares ensak. En universitetslärare har ej skyldighet att t.ex. vissa timmar av dagen ägna sig åt forskning. Han uppställer själv de problem, han vill söka lösa, och forskningen är över huvud taget helt beroende på hans eget initiativ. Det torde vara svårt att finna förståelse för en bestämmelse, enligt vilken, om denna forskning skulle resultera i en uppfinning, uppfinnaren berövades den uteslutande förfoganderätten till densamma. Man torde ej heller böra bortse från att den vid ifrågasvarande institutioner bedrivna fria forskningen kunde menligt påverkas, därest forskaren visste, att han icke finge obehindrat bestämma över resultatet av sitt arbete utan dettas vidare öde skulle bli beroende av statliga myndigheters beslut. Framhållas må slutligen att den administrativa organisationen vid universitet och högskolor torde vara mindre lämplig, då det gäller att i praktiken för statens del tillvarataga och utnyttja en sådan rätt till uppfinningar, varom här är fråga. Nu gjorda överväganden synas böra leda till, att från de föreslagna bestämmelsernas tillämpning undantagas universitet och högskolor. Med dessa torde böra jämföras andra inrättningar, tillhörande undervisningsväsendet, exempelvis de tekniska läroverken.»

Vuoden 1946 ehdotuksessa (S.O.U. 1946: 21) ¹⁴ taas työnantajalle ehdotettiin vain annettavaksi lakimääräinen käyttöoikeus työsuhtekeksintöihin, minkä johdosta katsottiin aiheettomaksi ottaa lakiin

¹⁴ Betänkande med utredning och förslag angående rätten till arbetstagares uppfinningar avgivet av särskilt tillkallade sakkunniga. Statens Offentliga Utredningar 1946: 21.

poikkeussäännös opettajien osalta. Komitea ei perustellut kannanottoaan muulla tavalla kuin esittämällä, että ne rajoitukset työntekijöiden oikeuteen keksintöihinsä nähden, jotka toteutuisivat komitean ehdotuksen mukaan »icke syntes vara sådana, att man behöfve befara, att de skulle verka hämmande på det vetenskapliga forskningsarbetet vid våra universitet och högskolor». ¹⁵ Komitean kannanottoa arvosteltiin kuitenkin melko ankarasti ehdotuksen johdosta annetuissa useissa lausunnoissa, mutta mitään selvää linjaa niistä ei kuitenkaan ilmennyt. Monissa lakiehdotuksen johdosta annetuissa lausunnoissa tähdennettiin kuitenkin, että tieteelliset opetuslaitokset olisi asetettava poikkeusasemaan. Mm. yliopiston kansleri esitti lausunnossaan, että näissä laitoksissa »fullföljdes ett mera allmänt samhällsintresse, som vore inriktat på att, utan avseende å det omedelbara praktiska utnyttjandet av resultatet, till det allmännas bästa främja den vetenskapliga forskningen». Valtion tai yksityisen korkeakoulun ja työntekijän välinen suhde oli luonteeltaan aivan toisenlainen kuin ehdotetun lain mukaan oli tarkoitettu. Vapaata tutkimistyötä oli edistettävä. Vaikka keksinnön hyväksi käyttäminen käytännössä yleensä tapahtuikin näiden laitosten ulkopuolella, sillä saattoi olla merkitystä myös ko. relaatioissa, mutta lausunnon antajien mielestä kysymys olisi tällöin ratkaistava eri normien mukaan. ¹⁶

Mainittakoon vielä, että myös Uppsalan yliopiston lääketieteellinen tiedekunta lausunnossaan oli sitä mieltä, että yliopiston ja vastaavat laitokset oli jätettävä lain soveltamisalan ulkopuolelle. Kun tällöin keksintö kuuluisi laitoksen työntekijöille ja keksinnön taloudellinen hyväksikäyttö näin ollen tapahtuisi laitoksen ulkopuolella, oli pelättävissä, että keksijä estäisi laitosta käyttämästä keksintöä omassa tieteellisessä tutkimustyössään. Tämän johdosta olisi tiedekunnan mielestä lakiin otettava säännös siitä, että laitoksella oli oikeus korvauksetta käyttää keksintöä laitoksen harjoittamassa tutkimustyössä. ¹⁷

Antaessaan hallituksen esityksen eduskunnalle asianomainen ministeri yhtyi Elliot'in esittämiin näkökohtiin ja lakiin ehdotettiin otettavaksi edellämainittu opettajia tarkoittava poikkeussäännös (1 § 2 mom.). ¹⁸ Huomautettakoon, että laki menee pitemmälle työnantajan eduksi kuin vuoden 1946 ehdotus sikäli, että työnantajalla tie-

¹⁵ S.O.U. 1946: 21 s. 51.

¹⁶ Kungl. Maj:ts proposition nr 101/1949 s. 64 s.

¹⁷ Ib. s. 65.

¹⁸ Kungl. Maj:ts proposition nr 101/1949 s. 66.

tyissä tapauksissa on lain mukaan oikeus saada keksintö kokonaan itselleen, mikä seikka tavallaan puoltaakin — Elliot'in perustelujen mukaan — poikkeussäännöksen ottamista lakiin.

Toiselta puolen tieteen vapaus ja asianomaisen tieteenharjoittajan oma-aloitteisuus tutkimukseensa nähden sekä toiselta puolen tieteen harjoittamisen tulosten yleinen merkitys ovat siis ne pääasialliset perustelut, jotka ovat puoltaneet ko. poikkeussäännöstä.

On vielä otettava huomioon, että kun työnantajan oikeus työntekijän tekemään keksintöön yleensä on riippuvainen siitä, että keksintöä voidaan käyttää työnantajan yrityksessä (työsuhtekeksintölain 4 §), tämä ehto sellaisenaan jo sulkee työnantajan oikeuden pois työnantajan ollessa yliopisto tai korkeakoulu — ja myös oppikoulu ja tekniikan opisto — koska työnantaja ei harjoita sellaista toimintaa, jossa keksintöä voitaisiin käyttää esim. tuotteen valmistuksessa tai menetelmän soveltamisessa.

Kuitenkin voidaan kysyä ovatko poikkeussäännöstä puoltavat perusteet todella sitä laatua, että yliopiston tai korkeakoulun opettajan tai tutkijan siinä ominaisuudessaan tekemä keksintö aina kuuluu kokonaan keksijälle. Kysymys liittyy laajempaan ongelmakokonaisuuteen, käsittäen koko tieteellisen kentän, siis myös ulkopuolella opetuslaitoksen. Nykyään meillä suoritetaan runsaasti tieteellistä tutkimustyötä valtion tieteellisten toimikuntien (Suomen Akatemian) puitteissa. Apurahoja tieteellistä tutkimusta varten annetaan eri muodoissa esim. siten, että asianomainen tutkija kokonaan omistautuu tietyn tutkimusprojektin toteuttamiseen vapaana muista tehtävistä, taikka että tutkija saa apurahan aputyövoiman palkkaamiseksi, jolloin tutkimustyö tapahtuu hänen varsinaisten tehtävien puitteissa. On selvää, että milloin tutkimus kohdistuu tekniikan alaan tutkimuksen tuloksena saattaa olla patentoitava keksintö. Tällöin syntyy kysymys tämän keksinnön hyväksikäytöstä ja oikeudesta siitä tulevaan taloudelliseen hyötyyn. Suomen Akatemian tutkimusmäärärahoista säädetään tieteellisen tutkimuksen järjestelystä 5 päivänä joulukuuta 1969 annetussa laissa (760/69) sekä 31 päivänä joulukuuta 1969 annetussa asetuksessa (872/69). Laissa enempää kuin asetuksessa, ei mainita sanallakaan määrärahan saajan tekemiä keksintöjä. Erityissäännösten puuttuessa on noudatettava yleisiä säännöksiä. On tarkasteltava sisältääkö työsuhtekeksintölaki mahdollisesti määräyksiä oikeudesta tieteellisen työn tuloksena oleviin keksintöihin. Vastaus on epäilyksittä kielteinen. Kun lakia perusteltiin yliopiston ja korkeakoulujen opettajia tarkoittavan poikkeussäännök-

sen osalta viittaamalla tieteen vapauteen, on ilman muuta selvää, että ellei varsinaista työsuhdetta edes ole olemassa tutkijan ja tutkimusapurahan antajan välillä, ei lain säännöksiä voida soveltaa. Tästä seuraa, että jos tutkija tekee tutkimusohjelmansa toteuttamisen yhteydessä keksinnön, tämä keksintö kuuluu kokonaan hänelle ja hänellä on yksinään oikeus hakea siihen patentti.

On siis todettava, että sen johdosta, että tutkija on saanut tutkimusapurahan, ei Suomen Akatemian (valtion) ja apurahan saajan välille muodostu minkäänlaista työsuhdetta. Stipendin avulla on vain helpotettu apurahan saajan mahdollisuuksia suorittaa tieteellistä työtään ja jos tämä työ johtaa patentoitavaan keksintöön, keksintö kuuluu keksijälle.

Toiselta puolen on otettava huomioon, että em. asetuksen 36 §:ssä säädetään, että Tieteen keskustoimikunta voi oikeuttaa tieteelliset toimikunnat valtion puolesta tekemään yksityisten tutkijoiden, tutkijaryhmien ym. kanssa tutkimussopimuksia, »joissa viimeksi mainitut sitoutuvat sovittua vastiketta vastaan suorittamaan tieteellisen tutkimustyön toimikunnalle sopimuksessa ilmoitetusta aiheesta». Julistettaessa määrärahoja haettavaksi lausutaan tämän mukaisesti, että »määrärahojen käyttämisestä voidaan myös tehdä sanotussa asetuksessa mainittu tutkimussopimus». Jos tällainen sopimus on tehty, on katsottava, että valtion ja asianomaisen tutkijan välille on syntynyt työsuhde, jolloin työsuhdekeksintölaki on myös sovellettava. Tällöin voitaisiin mahdollisesti katsoa — riippuen sopimuksen sanamuodosta — että keksintö on tehty »työntekijälle työssä annetun tarkemmin määrätyn tehtävän tuloksena» (työsuhdekeksintölaki 4 § 1 mom.), jolloin työnantajalla on oikeus saada keksintö itselleen, vaikka se lankeaaakin työnantajan toiminta-alan ulkopuolelle. Jos taas keksintö on syntynyt vain »työntekijälle kuuluvien työtehtävien täyttämiseksi tapahtuvan toiminnan tuloksena», Suomen Akatemialla tuskin olisi oikeus saada keksintöä itselleen, koska se ei ilmeisesti harjoita sellaista toimintaa, jossa keksintöjä voitaisiin teollisesti käyttää hyväksi.

Näin ollen, jollei viimemainitussa tapauksessa tutkijan kanssa tehdyssä tutkimussopimuksessa ole nimenomaan määrätty, että tutkimuksen tuloksena syntyneet keksinnöt kuuluvat apurahanantajalle, Suomen Akatemialle, tai että keksijän tulee tarjota keksintö sille, tutkijalla on täysi oikeus keksintöönsä. Tulos ei perustu siihen, että tässä tapauksessa olisi sovellettava yliopiston ja korkeakoulun opettajia koskevaa poikkeussäännöstä. Sitä näet ei voida tähän tapaukseen soveltaa, koska tässä tapauksessa ei ole opetuslaitos

työnantajana. Lain muista säännöksistä kuitenkin johtuu, että keksintöä on katsottava vapaaksi keksinnöksi (vrt. 4 § ja 3 §).

Huomautettakoon vielä, että ellei tutkimussopimusta ole tehty, asianomainen apurahan saaja jää vapaaksi tieteenharjoittajaksi. Häneen ei ole sovellettava työsuhtekeksintölakia, vaan tutkija voi itse määrätä tutkimuksen yhteydessä tekemistään keksinnöistä. Eri asia sitten on, että tutkija voi vapaaehtoisesti sopia valtion (Suomen Akatemian) kanssa keksinnön luovuttamisesta tälle, mutta tällöin hän on periaatteessa samassa asemassa kuin kuka tahansa ulkopuolinen keksijä.

Kun Suomen Akatemian toimesta edistetään tekniikan tutkimusta suurilla vuotuisilla rahamäärillä, on todettava, että valtiolla on melkoinen intressi siitä, että tutkimustyö johtaa tulokseen. Tietenkin tutkimisessa tulokset eivät aina ole positiivista laatua, vaan tutkija joutuu usein toteamaan, että hänen esittämänsä hypoteesi ei ollutkaan oikea tuloksen ollessa siis negatiivinen. Mutta negatiivinenkin tulos on tieteellinen tulos. Kun tutkimustulokset sitten julkaistaan, ne tulevat koko yhteiskunnan hyväksi. Tieteellinen tulos saattaa kuitenkin sisältää patentoitavan keksinnön. Pääsääntöisesti keksintö kuuluu keksijälle, jolla on oikeus hakea siihen patentti. Voidaan kuitenkin kysyä, eikö valtion intressi vaadi, että keksintö joka on syntynyt käyttämällä hyväksi valtion rahallista apua olisi luovutettava valtiolle tai että valtion ainakin tulisi saada käyttöoikeus keksintöön. Tässä suhteessa tulee mieleen Uppsalan yliopiston lääketieteellisen tiedekunnan esittämä edellä mainittu kannanotto, jonka mukaan keksintöä saisi korvauksetta käyttää yliopiston laitoksen harjoittamassa tutkimustyössä.

Vertailun vuoksi voidaan tässä yhteydessä viitata Saksan vuoden 1957 työsuhtekeksintölain 42 §:n säännökseen.¹⁹ Sen 1 momentissa lausutaan sama periaatteellinen poikkeus yliopiston ja korkeakoulun opettajiin ja assistentteihin nähden kuin meidänkin laissamme. Mutta säännöksen 2 momenttiin on otettu nimenomainen määräys siitä, että milloin työnantaja on edistänyt edellämainitunlaisen tekijän tutkimustyötä, joka on johtanut keksintöön, erityisillä määrärahoilla, niin keksijä on velvollinen ilmoittamaan työnantajalle tekemänsä keksinnön hyväksikäytöstä sekä pyynnöstä vielä käytön laadusta ja siitä saamastansa tuotosta. Työnantaja on tällöin oikeutettu kolmen kuukauden kuluessa vaatimaan itselleen oikeuden

¹⁹ Ks. *Reimer—Schade—Schippe*, Das Recht der Arbeitnehmererfindungen, 4. pain. 1964, s. 441 ss.

osuuteen keksinnöstä saadusta tuotosta. Tämä osuus ei saa ylittää keksijälle annettua rahamäärää. Täten on siis rahoittajan etu otettu huomioon tavalla, joka ei liiaksi rasita keksijän oikeutta.

Jos taas etsitään vertailukuvia muualta, voidaan todeta, että Amerikan Yhdysvalloissa, joissa ei ole työsuhdekeksintöjä tarkoittavaa lainsäädäntöä ja työnantajan oikeus siten periaatteessa on sopimuksen varassa, yliopistot useasti vaativat itselleen sopimuksella antaessaan sen palveluksessa olevalle opettajalle rahallista tutkimusapua täyden oikeuden tutkijan tekemään keksintöön. Tutkijalle ei usein jää muuta kuin kunnia keksinnön tekemisestä.²⁰ Eri yliopistoissa sovelletaan kuitenkin erityyppistä patenttipolitiikkaa. Keksintöjä koskevista ohjesäännöissä on havaittavissa neljä päälinjaa:

1. ohjesäännöt, joissa vaaditaan että asianomainen tutkija ilmoittaa kaikki keksintönsä ja siirtävät ne työnantajalle apurahan edellytysten mukaisesti;

2. erityinen yliopistollinen säätiö, joka antaa keksijöille mahdollisuuden vapaaehtoisuuden pohjalla käyttää keksintöjään hyväksi ja saada siitä sopiva royalty;

3. kaikkien yliopistollisen toiminnan yhteydessä syntyneiden keksintöjen siirtyminen yliopistolle;

4. negatiivinen patenttipolitiikka, joka rohkaisee opettajaa jättämään keksintönsä koskevan patenttihakemuksen tekemättä samalla kuin yliopistokaan ei hae siihen patenttia. Tutkimuksen tuloksia pidetään siten enemmän tieteellisinä kuin taloudellisesti kannattavina.²¹

Lisättäköön vielä, että mikäli yliopisto ottaa keksinnöt itselleen, tämä yleensä vaatii erityisen organisaation muodostamista keksintöjen hyödyntämiseksi.

Tämän lyhyen katsauksen jälkeen ulkomaan malleihin palaan kotimaan oloihin. Tällöin on ensinnäkin todettava, että mikäli kysymys on professorien ja muiden yliopiston tai korkeakoulun opettajien tekemistä keksinnöistä, mikään ei estä työnantajaa tekemästä asianomaisen opettajan kanssa sopimusta hänen vastaisista keksinnöistään, erityisesti jos yliopisto tai korkeakoulu on mahdollistanut keksinnön tekemisen antamalla tutkijalle tai opettajalle välineitä, työhuoneita jne. käytettäväksi hänen tutkimuksessaan. Työsuhdekeksintölain säännökset ovat näet tahdonvaltaiset mikäli laista ei muuta

²⁰ Ks. *Fredrik Neumeyer*, *The Employed Inventor in the United States, R & D Policies, Law, and Practice, with legal analysis by John C. Stedman*, Cambridge, Massachusetts, 1971 s. 425 ss., 54 ss.

²¹ *Stedman* (ks. alav. 20) s. 54 s.

johdu (2 §), joten osapuolet voivat vapaasti sopia oikeudesta keksintöön. Sikäli kuin kysymys on keksijän oikeudesta korvaukseen on kuitenkin otettava huomioon lain 7 §:n pakollinen määräys (ks. 2 §).

Mitä sitten tulee Suomen Akatemian puitteissa tehtyihin keksintöihin, niin voitaisiin harkita, olisiko lakiin tieteellisen tutkimuksen järjestelystä otettava säännös valtion oikeudesta apurahan saajan tekemään keksintöön. Eri ratkaisumallit ovat tällöin mahdollisia. Voidaan lähteä siitä, että keksijällä olisi oikeus keksintöönsä, ellei muuta ole sovittu valtion ja apurahan saajan välillä, ja että valtiolla Saksan järjestelmän mukaisesti olisi oikeus antamansa rahamäärän takaisin saamiseen, jos keksintöä käytetään teollisesti. Voidaan lähteä myös siitä, että valtion etu olisi niin voimakas, että sen tulisi saada kokonaan tai osittain oikeus keksintöön, jolloin tietenkin keksijän oikeus korvaukseen olisi ratkaistava suurin piirtein soveltamalla työsuhtekeksintölain 7 §:n säännöksiä. Välimuotoinen ratkaisumalli voitaisiin myös esittää siten, että valtiolla olisi keksintöön vain käyttöoikeus, mahdollisesti — riippuen annetusta avusta — vastikeetta. Ratkaisua etsittäessä ei saa jättää huomioon ottamatta, että tutkimustyö sellaisenaan on luovaa työtä ja että meillä omaksutun yleisen näkemyksen mukaan tutkijalla on oikeus työnsä tuloksiin. Haluan erityisesti alleviivata tätä seikkaa, koska Suomen Aktemia edistää apurahoillaan tiedettä kaikilla aloilla, kun taas patentoitava keksintö voi syntyä vain tekniikan (laajassa mielessä) alalla, mutta ei esim. humanististen tai valtiotieteellisten tieteiden tutkimisessa. On sen tähden tarkoin harkittava, onko teknisen tutkimuksen tulokset — silloin kun ne ovat patentoitavia keksintöjä — tosiaan asetettava toiseen asemaan kuin muut tieteelliset tutkimukset. Ja jos taiteilija saa valtion apurahan, ei kai kukaan ajattele sitä, että valtiolla olisi oikeus taiteilijan apurahaa nauttiessaan maalaamiin tauluihin.

Kysymyksen ratkaisu riippuu ehkä loppujen lopuksi siitä, onko asianomaisen tutkijan vapaassa harkintavallassa mitä hän tutkii, vai onko valtionjohtoinen tutkimusohjelma tavoitteiden seikkaperäisellä määräämisellä apurahan saajalle asetettava päämääräksi. Tanskan työsuhtekeksintöjä tarkoittavaa lainsäädäntöä valmistellut komitea lausui tieteen vapauden periaatteen erittäin selvästi julki. Otankin tähän tämän artikkelini loppuponneksi siitä seuraavat rivit: »Videnskabsmaendene bør stå helt frit, og det er af betydning, at det bliver slået fast også i denne lov, at videnskabsmandens opfinderevne ikke er undergivet bånd af nogen art. Der bør ikke kunne opstå den

Berndt Godenhielm

minste tvivl om, at der ikke er mulighed for at sætte en lærer ved en af de højere undervisningsanstalter til mod hans vilje at udføre en bestemt opfinderopgave.»²² Työsuhdekeksintölakiimme otettu yliopiston ja korkeakoulujen opettajia tarkoittavaa poikkeussäännöstä voidaan pitää yleisenä ilmauksena tieteen vapauden periaatteesta, jolla on kantavuutta myös työsuhteiden ulkopuolella.

²² Betaenkning angående arbetstageres opfindelser (ks. edellä alav. 12) s. 20.